

ДИФЕРЕНЦІЮВАННЯ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ

У статті розглядаються особливості диференційованого навчання школярів із затримкою психічного розвитку в інклюзивному класі, що складає: зміст навчання; процес навчання; навички соціалізації. У змісті навчання предметом диференціації визначено корекційно-розвиткові завдання інваріантної складової Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей із затримкою психічного розвитку; державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів; у навчальному процесі диференціація реалізується добором методів, методик, технологій, які забезпечують ефективне вивчення та узагальнення навчального матеріалу; при формуванні соціальної компетентності диференціації підлягають навички соціалізації: корекційний розвиток поведінки, формування умінь налагоджувати суспільні стосунки і неформальні емоційно-особистісні стосунки з однолітками.

Ключові слова: *учні із затримкою психічного розвитку, диференціація, зміст навчання, процес навчання, навички соціалізації, корекційний розвиток.*

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В ИНКЛЮЗИВНОМ КЛАССЕ

В статье рассматриваются особенности составляющих дифференцированного обучения школьников с задержкой психического развития в инклюзивном классе: содержание обучения; процесс обучения; навыки социализации.

В содержании обучения предметом дифференциации определены коррекционно-развивающие задания инвариантной составляющей Государственного стандарта начального образования для детей с задержкой психического развития; государственные требования к уровню общеобразовательной подготовки учеников; в учебном процессе дифференциация осуществляется подбором методов, методик, технологий, обеспечивающих эффективное обучение и обобщение учебного материала; при формировании социальной компетентности дифференцируются умения строить социальные отношения и неформальные эмоционально-личностные отношения с ровесниками.

Ключевые слова: *ученики с задержкой психического развития, дифференциация, содержание обучения, процесс обучения, навыки социализации, коррекционное развитие.*

DIFFERENTIATION OF TEACHING STUDENTS WITH MENTAL RETARDATION IN INCLUSIVE CLASSES

The relevance of the message is the need to develop effective means of attracting students with special educational needs to inclusive education. It is shown that differentiation should cover all curriculum components already known achievements in this field apply to the content, methods, techniques used in the practice of teaching elementary school children in national schools. Differentiation in terms of inclusion include: Summary of studies; The learning process; Socialization skills. The content of training, given the scope of mental polymorfnist children with mental retardation, the subject of differentiation should be the correction and development objectives invariant component of the state standard of primary education for children with special educational needs, which are aimed at developing cognitive, academic and subject-activities, correctional development of emotional and volitional; individual; psychomotor. Differentiation is subject to state requirements for general education students are in academic performance evaluation criteria, the differentiation of which consist in determining the optimal level of mastering the training content, which indicate the extent of his master apprentice. The essence of the differentiation of the educational process lies in selecting methods, techniques and technologies that ensure effective learning and teaching material synthesis pupils with special educational needs.

As part of the formation of the social competence of students with special educational needs, differentiating socialization skills subject, covering the development of correctional behaviors forming ability to build social relationships and informal emotional and personal relationships with peers. They are specified for a differentiated approach to the development of students' ability to own themselves and manage their own behavior in a variety of learning situations and while working in different groups, training in pairs, with independent work.

Keywords: *students with mental retardation, differentiation, learning content, learning, socialization skills, correctional development.*

Нині в Україні зростає кількість школярів з особливими освітніми потребами, залучених до інклюзивного навчання. За даними МОН України кількість таких учнів становить понад 70 тисяч. Значну частину складають діти із затримкою психічного розвитку, чисельність яких найбільша в популяції осіб з особливими освітніми потребами.

В організації інклюзивного навчання однією з найвагоміших і найскладніших вважається диференціація навчання школяра з особливими освітніми потребами. У вітчизняній дидактиці під диференціацією навчання мається на увазі форма навчальної діяльності, організація якої враховує здібності, схильності, інтереси учнів; на уроці диференціація навчання виявляється через зміни змісту, тривалість завдань, засобів методичної підтримки учнів відповідно

до їхньої готовності до навчання [2]. У зарубіжних джерелах в рамках диференціації мова йде про індивідуальні освітні потреби дитини (Madden and Slavin, 1983; Strickland and Turnbull, 1990); адаптацію та модифікацію стандартної навчальної програми (Madden and Slavin, 1983; Strickland and Turnbull, 1990; Cheney and Demchak, 1996; Department of Education Victoria, 1998); використання методик, які орієнтуються на сильні сторони учня, його інтереси, вміння, навички, рівень підготовленості та можливості їх формування в умовах інклюзивного навчального середовища (Gartin, Murdick, Imbeau, and Perner) (2002); організацію різних форм роботи; формування навичок поведінки (J.J. Hoover, J.R. Patton).

Погляди дослідників спільні у необхідності диференціювати стандартизований курикулум, у якому виділяють три взаємопов'язані складові: зміст — перелік знань, умінь і навичок конкретної навчальної дисципліни; успішність — рівні володіння навчальним матеріалом; організація навчального процесу — комплекс матеріалів, методів, прийомів і форм роботи та організаційних заходів, необхідних для успішного навчання.

Викладене піднімає питання про визначення сутності диференціації навчання школяра з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі, що має здійснюватися із врахуванням вітчизняної практики організації змісту та процесу навчання молодших школярів і напрацювань зарубіжного досвіду інклюзії. Таким чином, диференціація має охоплювати: зміст навчання; процес навчання; навички соціалізації.

Зміст навчання — визначається Державним стандартом початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі із затримкою психічного розвитку. Змістове наповнення інваріантної складової, змістові лінії кожної освітньої галузі відповідають тим, що закладені у змісті початкової загальної освіти. Водночас інваріантна складова доповнюється корекційно-розвитковими завданнями, які, зважаючи на поліморфність порушень психічної сфери дітей із затримкою психічного розвитку, мають диференціюватися. Вони спрямовані на розвиток пізнавальної діяльності: сенсорно-перцептивних дій та операцій, формування еталонних уявлень; мнемічної діяльності різної модальності; мислинневої діяльності у взаємозв'язку з мовленнєвим розвитком. Включають розвиток навчальної та предметно-практичної діяльності (мотиваційного, орієнтовно-операційного і регуляційного компонентів); корекційний розвиток емоційно-вольової сфери (формування здатності до вольових зусиль, довірливої регуляції поведінки). Має диференціюватися підхід до розвитку позитивних якостей особистості — подолання

вже сформованих негативних якостей та попередження й усунення афективних, негативних відхилень у поведінці. А також мають диференціюватися умови розвитку психомоторики: формування рухових вмінь та навичок; координації рухів, спритності, сили, витривалості; відчуття ритму; правильної постави, ходи, грації, рухів; загальної та дрібної моторики; розвиток моторних функцій і дихання.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів із затримкою психічного розвитку в цілому відповідають тим, що визначаються Державним стандартом початкової загальної освіти. Водночас, вони мають особливості, пов'язані із розвитком пізнавальної, навчальної та предметно-практичної діяльності, мовлення, емоційно-вольової сфери, особистості, психомоторного розвитку молодшого школяра із затримкою психічного розвитку, таким чином підлягають диференціації.

У змісті навчання в полі диференціації будуть навчальні програми галузевих знань — перегляд і за потреби адаптація / модифікація змісту навчального матеріалу, державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки школяра, та очікувані результати в межах індивідуальних критеріїв.

Диференціація змісту навчального матеріалу полягатиме в скороченні обсягу, що підлягає засвоєнню, водночас за умови ценової освіти передбачається, що визначеного змісту буде достатньо для подальшого вивчення предмета, при цьому не порушується логіка та сутність змістових ліній освітнього стандарту галузі. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки можуть бути спрощені й зорієнтовані на особливості мислительної діяльності учнів із затримкою психічного розвитку; характеризуватися поступовим ускладненням; мати виразну практичну спрямованість.

Диференціацію корекційно-розвивальної роботи доцільно здійснюватися з огляду на загальні та специфічні закономірності дизонтогенетичного розвитку при затримці психічного розвитку та орієнтуватися на корекційно-розвивальні завдання, які реалізуються під час роботи з програмовим матеріалом, охоплюють процеси пізнавальної діяльності (сприймання, пам'ять, мислення), мовленнєву діяльність, емоційно-вольову сферу, особистість.

У змісті навчання диференціації підлягають *Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів*, представлені у критеріях оцінювання навчальних досягнень. Сутність диференціації полягатиме у визначенні оптимальних рівнів засвоєння змісту навчання, які свідчать про міру його опанування учнем. Об'єктом оцінювання мають бути складові навчальної діяльності учня: змістовий (обсяг знань, визначених індивідуальною навчальною програмою);

операційний (уміння, навички — предметні, навчально-пізнавальні, контрольні-оцінні); мотиваційний (ставлення до кінцевого результату діяльності та опанування способом діяльності) [3]. Визначені складові оцінювання конкретизуються в індивідуальній початковій програмі учня із затримкою психічного розвитку.

У змісті навчання мають диференціюватися навчально-дидактичні та методичні матеріали, необхідні для опанування предметними знаннями. Найперше — це використання підручників та навчальних посібників (зошити для учнів на друкованій основі), за якими навчаються школярі з особливими освітніми потребами у спеціальній школі. Також доцільно використовувати загальні способи модифікації навчальних матеріалів, наприклад, прилаштування тексту для читання — виділення шрифтом або кольором ключових елементів у тексті (такий підхід допомагає концентрувати увагу на головному у змісті, дає можливість донести до учня найголовніше вже з першого прочитання); усунення зайвих подробиць (спрощенням речень, абзаців, сторінок); доповнення складних для засвоєння текстових фрагментів короткими коментаріями прописом, що акцентують увагу на основних положеннях, ідеях; спрощення розміщення тексту на сторінці (усунення діаграм, малюнків і підписів до них, які можуть відволікати увагу учня); доповнення ілюстративного матеріалу запитаннями і поясненнями (вони керують сприйманням учня, привертають його увагу до різних деталей, що мають значення для розуміння змісту зображеного, стимулюють висловлювання). Такі способи модифікації будуть корисними й учням з нормальним розвитком, які навчаються в інклюзивному класі.

Навчальний процес є наступною складовою диференціації. Він включає добір методів, методик, технологій, які забезпечують ефективне вивчення та узагальнення навчального матеріалу школярем з особливими освітніми потребами.

Учні можуть отримувати знання різними шляхами — інформація повідомляється вчителем; подається вчителем та колективно обговорюється; учням пропонуються навчальні завдання, розв'язання яких можливе при застосуванні різних способів сприйняття: візуального, аудіального, кінестетичного. Такі способи розв'язання навчальних завдань покладені в основу диференціації навчального процесу в інклюзії в освітній практиці зарубіжних країн.

Також практикується різноманітність способів представлення навчального матеріалу учнями — надаються різні можливості для демонстрації набутих знань, умінь і навичок. Так під час оцінювання поряд з традиційними методами (контрольні роботи, тести, усне опитування) застосовуються неусталені методи і прийоми, на-

приклад вербальні та / або візуальні презентації, практичне виконання різних завдань тощо. Така різноманітність способів представлення навчального матеріалу враховує можливості й інтереси усіх учнів у класі, підвищує рівень мотивації до навчання.

Навички соціалізації розглядаються в рамках формування соціальної компетентності учня з особливими освітніми потребами та охоплюють: корекцію його поведінки; вміння самостійно оцінювати власні дії, співставляти власні результати з визначеними загальноприйнятними критеріями, таким чином формувати самостійну оцінювальну діяльність; розвиток уміння налагоджувати суспільні стосунки і неформальні емоційно-особистісні стосунки з однолітками. Окреслені фактори розглядаються як довгострокові і найближчі цілі корекційно-розвивального навчання школяра з особливими освітніми потребами. Вони конкретизуються виробленням в учнів здатності володіти собою та керувати власною поведінкою у різноманітних навчальних ситуаціях і під час роботи в різних групах (в тому числі великі й малі групи), навчанні в парах, самостійній роботі [4].

В практиці інклюзії одним із показників ефективно налагодженого навчання вважається співпраця. При цьому навчальний процес структурується так, щоб забезпечити достатню взаємодію, підтримку, повагу й прийняття кожного школяра в класному колективі. Найперше, такий підхід реалізується під час співпраці в парах і малих групах, він спонукає до активної навчальної діяльності; створює умови взаєморозуміння між учасниками при виконанні спільних завдань. У співпраці учні демонструють вищий рівень критичного й логічного мислення, генерують більше нестандартних ідей, ефективніше переносять набуті знання, уміння й навички в нові умови. Особливо важлива співпраця для школярів з особливими освітніми потребами, які, зазвичай, при розв'язанні тих чи інших сумісних завдань відіграють пасивну роль. Навчання у співпраці допомагає зменшити рівень стресу й тривожності учнів порівняно з конкурентними методами, воно сприяє формуванню позитивного ставлення до навчального матеріалу і навчального досвіду загалом. Крім того, при співпраці створюються умови для налагодження міжособистісних стосунків між дітьми, що позитивно впливає на їхній соціальний розвиток [4].

При організації групової роботи диференціація полягатиме у створенні моделі навчальної діяльності школярів як з особливими освітніми потребами, так і з нормою розвитку.

Орієнтовно, у класі буде декілька моделей навчальної діяльності:

- модель навчальної діяльності школярів з достатнім рівнем пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та достатньою / високою навчуваністю;

- модель, побудована з урахуванням особливостей функції регуляції навчально-пізнавальної діяльності (стани дефіциту уваги з гіпер- чи гіпоактивністю, недорозвиненістю мотиваційної та емоційно-вольової сфер), з розладами працездатності різного походження, різним темпом роботи; навчуваність достатня.

Такі особливості навчальної діяльності у більшій чи меншій мірі будуть спостерігатися в частини дітей з нормальним розвитком, і значно виразніше у дітей з особливими освітніми потребами, тобто конкретизуватимуться такими моделями:

- модель навчальної діяльності, побудована з урахування недостатнього розвитку пізнавальної діяльності (сприймання, пам'яті, мислення); мають місце недоліки писемного й усного мовлення; навчуваність знижена;
- модель навчальної діяльності, побудована на основі значних порушень навчально-пізнавальної діяльності внаслідок недостатнього розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, мовлення; спостерігається ригідність, негнучкість мислення; навчуваність суттєво знижена.

Такі моделі найперше властиві школярам з особливими освітніми потребами, які мають затримку психічного розвитку церебрально-органічної генези, складні порушення дизонтогенетичного розвитку з первинно зниженим інтелектом [3].

Отже, диференціація при організації співпраці в інклюзивному класі полягатиме в орієнтації на моделі навчальної діяльності учнів класу з нормальним розвитком та з особливими освітніми потребами.

Таким чином, викладений матеріал підводить до загальних висновків.

Збільшення чисельності дітей з особливими освітніми потребами, залучених до інклюзивного навчання, загострює проблему диференціації навчання різних категорій дітей, в тому числі із затримкою психічного розвитку, як найчисельніших в популяції. Аналіз досліджень практики інклюзивного навчання свідчить, що диференціація має охоплювати усі складові курикулуму, поширюватися на зміст, методи, методики, які застосовуються у практиці навчання молодших школярів вітчизняної школи.

Диференціація навчання в умовах інклюзії охоплює: зміст навчання; процес навчання; навички соціалізації.

У змісті навчання, зважаючи на поліморфність порушень психічної сфери дітей із затримкою психічного розвитку, предметом диференціації стають корекційно-розвиткові завданнями інваріантної складової Державного стандарту початкової загальної освіти

для дітей з особливими освітніми потребами, що спрямовані на розвиток пізнавальної, навчальної та предметно-практичної діяльності; корекційний розвиток емоційно-вольової сфери; особистості; психомоторики.

Диференціації підлягають державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, представлені у критеріях оцінювання навчальних досягнень, диференціація яких полягатиме у визначенні оптимальних рівнів засвоєння змісту навчання, що свідчать про міру його опанування учнем. Сутність диференціації навчального процесу втілюватиметься у спеціально дібраних методах, методиках, технологіях, які забезпечують ефективне вивчення та узагальнення навчального матеріалу школярем із затримкою психічного розвитку. При формуванні соціальної компетентності диференціації підлягають навички соціалізації, що охоплюють: корекційний розвиток поведінки, формування уміння налагоджувати суспільні стосунки і неформальні емоційно-особистісні стосунки з однолітками. Вони конкретизуються диференційованими підходами до вироблення в учнів здатності володіти собою й керувати власною поведінкою у різноманітних навчальних ситуаціях та під час роботи в різних групах, навчанні в парах, при самостійній роботі.

Зважаючи на викладене, перспективним вважається розроблення методик, технологій, пов'язаних з диференціюванням навчально-дидактичних та методичних матеріалів, необхідних для опанування предметними знаннями, і які містять виразну корекційну спрямованість розвитку пізнавальної діяльності (сенсорно-перцептивних дій та операцій, формування еталонних уявлень); мнемічної діяльності різної модальності; корекційний розвиток емоційно-вольової сфери.

Література:

1. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практич. посіб. / Тім Лорман, Джоан Деспелер, Девід Харві // пер. з англ. — К. : СПД-ФО Парашин І.С., 2010. — 296 с.
2. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручн. для студ. пед. фак.-тів / О.Я. Савченко. — К. : Генеза, 1999. — 368 с.
3. Сак Т.В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції / Т.В. Сак. — К. : Актуальна освіта, 2005. — 246 с.
4. Сак Т.В. Організація співпраці в інклюзивному класі / Т.В. Сак // Дефектологія. Особлива дитина: Навчання і виховання. — 2013. — №4 (68). — С. 19-22.

References:

1. Lorman, T., Deppeler, D., & Harvi, D. (2010). *Inklyuzyvna osvita. Pidtrimka rozmaittia u klasi* [Inclusive education. Supporting diversity in the classroom]. Kyiv: SPD-FO Parashin I. S.

2. Savchenko, O. Ya. (1999). *Didaktyka pochatkovoï shkoly* [Didactics of Primary School]. Kyiv: Geneza.
3. Sak, T. V. (2005). *Psikhologo-pedagogichni osnovy upravlinnia uchbovoiu diialnistiu uchniv iz zatrymkoiu psykhichnogo rozvytku u shkoli intensyvnoi pedahohichnoi korektsii* [Psychological and pedagogical foundations of learning activity of students with mental retardation in school teaching intensive correction]. Kyiv: Aktualna osvita.
4. Sak, T. V. (2013). *Organizatsiia spivpratsi v inkluzyvnomu klasi* [The organization of cooperation in an inclusive class]. *Defektolohiia. Osoblyva Dytyna: Navchannia i vykhovannia*, 4 (68), 19-22.

УДК 376.1-056.34: 376.016: 51: 371.26

Прохоренко Л. І.

ПРОБЛЕМА САМОРЕГУЛЯЦІЇ В СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізована проблема саморегуляції, особливості її прояву у дітей із затримкою психічного розвитку молодшого шкільного і підліткового віку. Актуальність цієї проблеми обумовлена тим, що ці вікові етапи є важливими періодами для становлення саморегуляції школяра, подальшого її розвитку і впливу на особистість. Проаналізовані особливості саморегуляції школярів із затримкою психічного розвитку, визначені шляхи корекції саморегуляції, які спрямовані на її формування.

Ключові слова: саморегуляція, особистість, молодший і підлітковий шкільний вік, навчання, діяльність, психічний розвиток.

Прохоренко Л. И.

ПРОБЛЕМА САМОРЕГУЛЯЦИИ В СТРУКТУРЕ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье проанализирована проблема саморегуляции, особенности её проявления у детей с задержкой психического развития младшего школьного и подросткового возраста. Актуальность этой проблемы обусловлена тем, что эти возрастные этапы являются важными периодами для становления саморегуляции школьника, дальнейшего её развития и влияния на личность. Проанализированы особенности саморегуляции школьников с задержкой психического развития, очерчены пути коррекции саморегуляции, которые направлены на её формирование.

Ключевые слова: саморегуляция, личность, младший и подростковый школьный возраст, обучение, деятельность, психическое развитие.